

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVIII. évfolyam.

Május—Június.

3. füzet.

A világbéke.

Írta: Dr. Boros György.

E földön békesség és az emberekhez jóakarát. Lk. II. 14.

1789-ben tört ki a világ egyik legvérengzőbb háborúja: a francia forradalom. 1889-ben bocsátotta ki a minden oroszok cárja a hihetetlenül hangzó kiáltványt: meg kell teremteni a világ békéjét. Attól trónok rombadőltek, rablancok feltörték, patakzott a legkilünőbb emberek vére. Erre leszállottak trónjukról a császárok, hívták a jóakaró embereket, hogy teremtsenek békét a földön, de ugyanakkor olvadt az árzenálokban az acél, készült az ágyú és a világrengető hajóóriások.

A francia forradalom szörnyűségeitől iszonyal fordulunk el, de hitelt adunk még ma is a historia babonás írójának, hogy az ilyen nagy megrázkódásokra szükség van olykoron.

Mit rejt méhében az idő most, ma, midőn a sirály-madarak észvesztetten röpködnek a hánykódó hullámok fölött? Mit érünk el az ijesztő dreadnoughtok és az újra öntött acélágyúk rettentő táborával? Talán kiszorítjuk a tengert medréből és fegyverrel borítunk minden embert, akiben van annyi erő, hogy kezét fölemelhetné felebarátja ellen. Talán akkor fog megkezdődni a világbéke, amikor kitör a bellum omnium contra omnes?

Valami nagy dolognak kell történni nem sokára, mert nemesak a császárok, a polgárok is kongresszusokra gyűlnek, mert amilyen erősen érzik amazok, hogy az egész

* Az Unitárius Theológiai Intézet megnyitására 1912. évi szeptember 12-én tartott előadás.

egyért s egy az egészért, éppen olyan rettenthellen bátor hangon kiáltják ezek: jogot a népnek! A népnek, tehát az embernek, tehát mindenkinek, mert ha az új jelszó: általános egyenlőség, általános jog nem azt jelenti, hogy azt, ami megvan védem, azt, ami nincs meg, követelem és megadom, akkor ismét csak a bellum omnium contra omnes következik.

Az új világnézetek: a humanizmus, szociálizmus, anarchizmus, kommunizmus és a többi új jelszavak alatt folyó elvi, eszmei és pozitív harcok hangosan követelik maguk számára a figyelmet. El sem kerülhetjük. De én ezúttal a jövőbe tekintek, s ezért megvilágítom a múltat, mert historia est magister vitae.

Tájékoztatni akarom a lelkeszi pályára készülő ifjúságot és mindenkit, aki barátja a békességnek, azokat is, akik barátjai a háborúnak, azokról a gyönyörűen nagyszerű tettekről, amelyekben a lélek ereje és a szív bátorsága nem az emberek, nem is az ellenfelek, vagy ellenségek legyőzésében, hanem a béke megteremtésében találta dicsőségét. Figyelmeztetni akarom, hogy a mostani és a jövő idő lekipásztorának is vitézkednie kell, hogy minden gonosz indulatot elfojtson, legyőzzön és kiírtson, s a lelkek békességét megteremtse. Fölkakarom világosítani arról, amit mások tettek, arról is, amit unitárius hitbéli elődeink. Meg akarom nyerni Önöket egy unitárius, egy magyar üdvhadsereg számára tiszteknek és vezéreknél. Fölmutatok egy pár lelkesítő példát, és szemök elébe tárom a világbéke nagy, krisztusi, s talán bátran mondhatom, isteni eszméjét.

Megakarom éreztetni ifjú szívökkel, hogy az embernek teremtenie lehet, teremtenie kell. A hitköltészet, sőt a tudomány is zürzavart, betöltetlen űrt lát a mélységben és magasságban, az elemek háborúját, s akkor jeleníti meg az Istent. Amilyen bizonyos, hogy Isten szavára lett világosság, lett élet, és megtelt a föld mindennel, ami «olyan jó» volt, éppen olyan bizonyos az is, hogy ami rossz még van az emberek között, az emberek miatt, az is rendre elenyészik s helyébe megteremtődik a jó, az igaz. Ebből a teremtő munkából első helyen a lelkek

pásztorainak kell kivenni részöket. Önök, akik most lépnek a pályára, szerencsésnek érezhetik magukat, hogy elődeiknek nagy serege készítette elő a talajt, egyengette az ösvényt ama nagy messiási időre, amikor léssen békeség a földön a jóakarátú emberek között. Önök a húszadik száz új forradalmi kiállítását: le a fegyverekkel, legyen béke és egyenlőség, éppen olyan közel fogják bocsátani szívékhöz, mint azt, amire a biblia tanítja: legyen világosság. Ezt az Isten parancsolta és lőn világosság! Azt az ember parancsolja és lenni fog békeség.

Önök leendő unitárius lelkészek büszkéknek érezhetik magukat, hogy éppen hitelődek jártak elől a béke fehér lobogóival. Sajnos, nem annyira hazánkban, hanem inkább külföldön. A mi nemzetünk, mintha csatamezőn született volna, soha sem volt abban a szerencsés helyzetben, hogy fiai és leányai a béke pálmáját növelhesék kertjükben. A székely leány a virágot azért növelte ablaka alatt, hogy a legénynek legyen mit legyen kalapja mellé, mert:

*Ugy mennek a halál elébe ők,
Amint más ember megjegzőre mén.
Virágokat tűznek kalapjaik
Mellé s dalolnak a harc mezején.*

Nálunk a vérmezőkön termett a legszebb virág, s a legdicőbb győzelem. Ilyen a magyar, de mi mint az evangélium hirdetői, reménykedő szívvel hirdetjük, hogy a mult példáit immár a békés munkában való intézkedésre tartjuk lelkesítőknak.

Meggyőződésem mindig az volt, hogy a lelkésznek s különösen az unitárius lelkésznek, a béke apostolaképpen kell körül járnia. Egyik régibb keletű keresztény vallás fölfogása sem áll a béke szolgálatában oly teljesen, mint az unitáriusé. Az összes keresztény vallások sarkpontja a Krisztustan. Mindenik egyház a Jézus ártatlanul kiontott vére bűnmosó erejében keresi és találja a lelki üdvösséget, mind a jelen, mind a jövő életben. Az unitárius vallás fölfogása szerint érező és gondolkozó ember a Jézus halálát az emberi féktelen vad indulat pusz-

tító kitörésének tekinti. A gyűlöletből táplálkozó felekezeti elfogultság, a faji hajlam, a tekintélyt féltő zsidópapig, csak a kiontott vérben, a megtört életpályában és a töviskoszorúval megsebzett fő elnémulásában kapott elégtételt. Ilyenre a Jézus igaz követőjének szüksége nincsen, sőt éppen azért, mert ez lehetséges volt, vele szemben, aki mindenekkel jól tett, aki megbocsátott ellenségének nemcsak hétszer, hanem hetvenhétszer is, a mai kor lelkipásztorának minden erővel és igyekezettel arra kell törekednie, hogy ez a hamis elmélet is törültesse ki a többi után, amelyek miatt — sajnos — a vallás nevében s legtöbbször az egyház tekintélyével fedezve, borzasztó pusztítások vitettek véghez az emberek között.

Miután ilyen messze menő célt látok a lelkész előtt az ember, s tehát az egész emberiség javára, ezt az alkalmat fölhasználok tájékozásukra s az időhöz és az alkalomhoz mért térjedelemben megmutatom:

1. Mit tanít a biblia a békéről?

2. Rámutatok a béke kérdése fejlődésére.

3. Ismertetem az unitárusok közreműködését.

4. Kijelölöm az irányokat és irányelveket, melyek szerint a lelkészeknek szolgálniuk kell ezt a szent ügyet.

I. A *biblia* a békesség hirdetőjévé csak akkor lett, amikor a háború ideje lejárt s az elesettek vérének párája: a kiszenvedettek lelke engeszteléseért föl szállt az égbe. Más szóval, a biblia tudósítása szerint a honfoglalást megelőzőleg időtlen időközön át háború dúlt az emberek fiai között. Hogy csak a legismeretesebb adatokra mutassak rá: a Káin és Ábel küzdelme a testvérnépek harcainak vallásos színezettel megrajzolt tragédiája. Élénken mutatja, hogy nemcsak az emberek, hanem az istenek sem tudnak ellenni vérontás nélkül. Izrael népe, a kis állam, s illetőleg államok főmállásának négyszáz esztendeje a legvadabb testvérgyilkolások változatos láncolata. Gileád gonoszlevők városa, vérrel van bemoeskolva. És miképen tolvajok leselkednek, úgy tesz a papok szövetkezete: gyilkolnak a sikemi úton; bizony gonosz dolgokat cselekesznek. (Hos. 6, 8, 9.) Ha tízezer törvényt írnék is elébe, idegennek tekintenék azokat. (Hos. 8₁₂.)

Pere van Jahvehnak Judával s megbünteti Jakobot az ő utai szerint. Cselekedetei szerint fizet meg neki. (Hos. 12₂.) Meglakolt Samaria, mert dacolt az ő Istenével. Fegyver által hullanak, csecsemőik földhöz veretnek és terhes asszonyok kettő vágatnak. (Hos. 14₂.)

Tehát a népnek nemcsak önmagával, testvérével, királyával, hanem istenével is harca van. Már pedig az istentelenség nincsen békessége a földön. (Ézs. 48₂₂, 57₂₁.) Ez a fölfogás uralja mindazokat a hazafiakat, akik a nemzet főnállását a nép tiszta életétől és a nemzeti választott Isten hatalmától tették függővé. Itt a tágasabb értelemben vett békének nyomára is vajmi nehéz volna akadni.

A béke szava a társas érintkezésben jelentkezik először. A közember, a jámbor polgár mindig óhajtotta a békét s egy ideig minden vagyona, az élete, az egészsége, az ereje, jólléte volt. A míg nem tudott állandó és biztos hajlékhoz, hazához jutni, addig találkozáskor azzal üdvözölte a másikat: légy ép, légy egész, légy egészséges, légy békében, béke veled. Csak később emelkedik a békeség, a háború ellentéte általánosabb fogalmára.

A végső pusztulást és fogságot hirdető Jeremiás már gúnyolódik a néppel, a prófétával, a pappal és mindenkivel, hogy midőn hazugsággal akarják gyógyítani népem leányának romlását, ugyanakkor kiáltozzák: békesség, békesség, holott jól tudhatnák, hogy nincs békesség. (Jer. 6₁₄.)

A békesség gondolata és a békesség várása, keresése akkor kezdődött, amikor semmi pozitív biztosítéka nem volt kezökben.

Csak a fogság kínszenvedései között ébred föl a vágyakozás olyas valami után, ami még nem volt, amikor a Jahveh félelmének lelke lesz a bölcsességnek, értelemnek és hatalomnak lelke, amikor a gyengéket igazságbar itéli, és tökéletességben bíráskodik a föld szegényei felett, amikor lakozik a farkas a báránnyal, a párduc a kecskefiuval fekszik, a borju és oroszlánkölyök s a barom együtt lesznek és egy kis gyermek őrzi azokat. (Ézs. 11₂ sk.)

Ez a békességnek utopisztikus, biblia-theologiai nyelven, messiási reménysége. Olyas valami, amiért mindig sóhajtozni kell, de amit nem lehet utólréni a közönséges

életben, hanem csak a Messiás országában, ahol léssen egy akol és egy pásztor.

Az új testamentum fölfogása szerint már jóval közelebb van a békesség országa, mert Isten a békességnek istene (Rom. 15₃₃, 16₂₀); ő békességnek és szeretetnek istene (2 kor. 13₁₁), aki megszenteli a benne bízókat. (Thes. I. 5₂₃.)

A János evangéliuma már ismét utopisztikus értelemben fogja föl és a Jézust, az eltávozót, imígy szólaltatja meg: békességet hagyok néktek, az én békességemet adom néktek. Nem úgy adom, mint a világ adja. Ne nyugtalanodjék a ti szívetek, se ne féljen! Békességetek legyen én bennem. E világon nyomoruságotok léssen, de bízatok, én meggyőztem a világot. (Ján. 14₂₇, 16₃₃.)

Semmi kétség! Jézus nem merte azzal biztatni tanítványait, hogy a világon a békesség megtalálható. Ő Jézus, a hűséges tanítvány hite szerint, egyedül meggyőzte a világot, mert ő Krisztus, ő Messiás volt. Ő boldog volt és legszebb beszédében boldogoknak mondta a békességre igyekezőket, mert ők az Isten fiainak mondatnak, de nem merte kimondani, hogy a békesség megvalósul itt a földön, mert jól látta, tudta, hogy a napok gonoszak, mert az emberek inkább szeretik atyjokat, anyjokat, mint őt, a mestert, mert az emberek félnek fölvenni a keresztjét és úgy követni őt.

Mégis a Jézus evangéliuma a békesség legelső kiáltványa, mert önmegtagadást, a harag, gyűlölet és boszu kiirtását, s a határtalan megbocsátást hirdeti. Bocsáss meg felebarátodnak, nemcsak hétszer, hanem hetvenhét-szer is.

Minden békességnek föltétele a megbocsátás. A tiszta, a könyörülő, a szelid, az irgalmas szív meg tud bocsátani. Ha megbocsátjátok az embereknek a vétkeiket, megbocsátja néktek is a ti mennyei atyátok. Szép és ható erkölcsi elvek, de hogy megvalósulásuk mily nehéz, a keresztény egyház múltja nagyon hatékonyan igazolja.

II. *A béke eszméje a keresztény egyházakban* nehezen terjedt.

A legújabb időkig csak néhány kísérletezés történt csekély eredménnyel.

Első kísérletnek vehetjük az aquitaniai püspöki karnak a clermonti zsinaton hozott tilalmát a nagyon elharapódzott perlekedés korlátozására a XI-ik százban. Elrendelik száműzetés terhe alatt, hogy senki ne merészkedjék valaki ellen peres követeléssel lépni föl szerdán estvétől vasárnap hajnalig. Azután kiterjesztették a nagybőjt kezdetétől pünköst után nyolc napig és az adventi napokra. (Treuga Dei. Pax Dei.)

Nagyobb figyelmet érdemlő lépéssel csak a XVIII-ik százban találkozunk. Grotius Hugó a háboru és a béke viszonyát tárgyalja egyik művében (De jure belli et pacis), amely 1625-ben jelent meg. Penn Vilmosnak munkálkodása sokkal jelentékenyebb, mert ő a lelkiismeret szabadságát vette alapul, s erre fektette elméletét a polgári és világszabadság ügyében. Északamerikában a nevéből nevezett államban gyakorlatilag is keresztülvitte az állam alkotmányában. Az Egyesült Államok ennek a szerencsés kezdeményezésnek nagyon sokat köszönnek. Későbbi kialakulásuknak ez volt az alapja.

A további kísérletek jobbára az elmélet körében maradtak, de a XVIII-ik százban az eszme már kezd általános jelleget öltetni, főleg a Castel Károly apát nagy munkája hatása alatt. (1713.) Az apát eszméjét Rousseau és Kant népszerűsítette. Kant tudta és bevallotta, hogy a nagy kérdés tárgyalása egyelőre csak elméleti jellegű, de bitte, hogy az idő kedvezni fog ennek is, mint sok más nagy eszmének, a mi egyelőre csak utopiának tetszett.

Egy egész száz esztendő alatt, vagyis a XVIII-ik száz közepétől a XIX-ik közepéig inkább csak a böteselkedők foglalkoztak vele. A lélek világában, a tökéletes eszme: Isten körében lehetségesnek képzei a békét az, aki ebbe a világba bele tud helyezni mindent, de az élet mindennapi küzdelmeiben ide-oda hanyatott ember pesszimista és nem tud hinni a megvalósulásában annak, amit leginkább óhajl, mert ő mindenütt a háborút látja, annak a csapásait szenvedti. Bizonyos babonás félelem rabláncait hordozza legtöbb ember lelke, részint azért, mert nemcsak magában érezi, de másoktól is szünetlenül hallja, hogy csak a jó sorstól várhatni valamit, mert az ember

egymagában nem tud célt érni. A sorsnak szövetségese a gonosz szellem, s az Isten, vagyis a jó szellem nem áll segítségére, mivel nem érdemli meg bűnei miatt. Ilyen gondolkozás mellett soha semmi célt nem lehetett volna megvalósítani.

A világbéke eszméje csak ott és akkor verhet állandó gyökeret, ahol bíznak az ember erkölcsi tehetségében. A ki nem hiszi, hogy az ember a tökéletesedés útján halad, a ki nem reméli, hogy az emberek alap-hajlandóságuknál fogva a jót kedvelik, a rosszal gyűlölik és kerülnek, nem hiszi azt sem, hogy erőszak nélkül fönn tartható a békés rend, biztosítható a nyugodt termelő munka. Az Istentől és az emberről szóló unitárius hittani felfogás mindig kedvezett ennek a hajlandóságnak, s mihelyt a XIX-ik százban élhettek a szólás szabadságával, azonnal fölléptek a béke apostolai gyanánt. Ezen a téren a bátor vezér szerepét vitték.

III. Az *unitáriusok közreműködése* akkor kezdődött, a mikor a civilizáltak gondolt Európát a nagy Napoleon emberirtó hadjáratai fölforgatták és vértengerré tették. Még nem nyelte volt el a föld a legjobbak, Franciaország virágai szívének drága vérét, midőn egy nagyon szerény unitárius lelkész, Channing Ellery Vilmos, 1816-ban Bostonban, a különböző szabadelvű egyházak lelkészei előtt fölemeli a béke fehér lobogóját. Elhatározza, hogy lelkésztársainak szívékre köti azt a köteleességet, hogy kitartóan törekedjenek a barbár időknek e hitvány emlékét, a háborút, a kereszténység elveinek ezt a legdurvább meggyalázását megsemmisíteni. Egyetlen gonosztevőnek kivégeztetése leverőleg hat a kedélyre és az emberszeretet abban fáradozik, hogy a halálos büntetés helyébe a büntetés szelidebb nemét hozza be. De az emberi jóindulat még alig mutatott némi törekvést arra, hogy a csatáknak ama számtalan áldozatait, akik a halál áldozati oltárán elvérzenek, a hirtelen és korai halál elől elragadja. (Channing válogatott művei V. 95. stb.)

Megokoltnak látja a háború nyomorait és bűneit az emberek elébe tárni. A csatátra visszi hallgatóit, az élő szó erős vonásaival — akár mintha Vereschagin festő-

művész — rajzolja elejökbe a megcsönkített, emberi alakjoktól megfosztott, eltorzított ifjú katonák hulláival terített csatatér. Hörgésüket hallja, látja, mint kapkodnak iszonyú fájdalmukban a megváltó halál árnya után. Az igazság keze a vétkessel egy csapással elbánik, de a háboru áldozatain senki sem könyörül. Csak a ragadozó madarak, a vadállatok és az ezeknél is kegyetlenebb emberhiénák: a rablók érdeklődnek irántok azért, hogy a haldoklóknak még meleg hulláját szétmarcangolják, vagy kifosszák.

Terjedelmes fejtegetéséből egy pár irányeszmét kiemelek. Oly államban, amelyben a katonai osztálynak elsőség adatik, a szabadság nem lehet állandó. A háborúnak természetében fekszik az a lörekvés, hogy vég nélkül szaporodjék és állandó legyen. Azzal a vérrel táplálkozik és erősíti magát, amelyet kiont. A figyelem az elesettek halmazától, a győzelmes hadvezérre fordul, aki borzasztó nyugalommal intézi a csata rohamait. Azt a pusztulást, amelyet hátrahagy, hatalmának bámulatában egészen elfeledik. Fonják számára a virágkoszorúkat, készítik a diadalíveket. A háború embereinek így adóznak, de a békeszerető uralkodót csak szelid örömdüvözzettel fogadják.

A háború okai Channing szerint: az álhazafiság, a háborúban szerzett érdemek túlzott bámulása és az ifjúkorban az iskolában a háborúról szerzett hiányos és hibás benyomások. A háboru vidám, tündöklő köntösbe van öltöztetve. A hódító tettei mámorban ringatnak. A háboru életteljes mozgékony mulatságnak tetszik, mely az ifjúságot leginkább gyönyörködteti.

Channing szerint a háború kiváló okai erkölcsi természetűek, melyeket az emberi becsületről és dicsőségről való helytelen fogalmakra lehet vissza vezetni, tehát a háboru megszüntetése is erkölcsi eszközökkel érhető el.

Egyik főtétele: a háború egyáltalában nem engedhető meg, azt a kereszténység tiltja.

A másik, hogy az emberekből irtsuk ki a hamis elveket és fogalmakat, astromoljuk a szenvedélyeket s egyben neveljük erkölcsi érzelmeiket. A dicsőségnek és vitézség-

nek adjuk újabb értelmezését. Az igaz nemességet és szellemi dicsőségét tárjuk az ifjúság elébè.

Irtózatossá válik az a tény, hogy a háború megszabadítja az államot erkölestelen, megromlott tagjaitól, holott éppen ellenkezöleg a jobbaktól fosztja meg s a hitvány, söpredék népet szabadítja föl a tulkapásra.

Napoleonról Channing erősen elítélöleg szólott, mert az ő nagy vitézi erényei az emberi legnemesebb hajlamokkal ellenkeztek és a békének megsemmisítöi lettek. A Napoleon bámulói nagy táborát látta és csodálkozva szemlélte, hogy ilyenek még szabad országban is vannak. Az ő szelid krisztusi lelkét bántotta, hogy a társadalom még mindig nem ébred föl, nem telik el azzal a mély utálattal, amely megilletné azt, aki az emberiség nagy részét jogaitól megrabolta és rabláncokkal megterhelte. Ha az emberiség igazán érezné e vétkek súlyát, «kitörölhetlen gyálaszat bélyegét nyomná a bitorlóra.»

Channing, a keresztény reformátor, az erkölesi és vallási érzésre támaszkodik. Ha nem is érte el azt, hogy a nagyhatalmak a katonai fegyver helyett, a polgári erényekre támaszkodjanak, elérte azt, hogy a felebaráti jótekonyság és keresztényi emberszeretet fölébredett és a humanus intézmények, a gyöngék, szegények és tehetetlenek védövárjai, közkórházak, könyvtárak, olvasótermek, rohamos gyorsasággal kezdetek épülni. Channing óta az Egyesült Államok csak egy belháborút láttak s az is az emberi jogokért, a rabszolgaság eltörléseért folyt, egy külháborút, a Filippi szigetek ellen, amelynek szintén nem a hatalomvágy s nem is annyira vagyoni érdek, mint inkább a szigetek békés belétele és szabadságának a helyreállítása volt céljuk.

Channing remek dolgozatai rendkívül nagy sikert értek el hazájában és külföldön is. Magyarországon már negyven éve közkézen forognak és hirdelik a békességet és a krisztusi szellemet.

A béke apostolainak figyelmébe ajánljuk, hogy Channinget megelőzte egy másik unilárius lelkész Worcester Noah, akil «a béke apostolának» szoktak volt nevezni. Midőn 1812-ben Nagybrittánia és az Egyesült Államok a

második háborúra készültek, Worcester hatalmas predikációban mutatta ki, hogy a háború csak kárral jár. 1814-ben egy kis könyvben hívta föl a világ figyelmét a nagy kérdésre. A könyv idegen nyelveken is megjelent és világszerte nagy hatást gyakorolt a lelkekre. Indítványozta, hogy egy nemzetközi bíróság szerveztessék. Az ő buzgólkodása szülte az első Béke Társaságot 1815. dec. 28-án Massachusetts államban, (Massachusetts Peace Society) s könyvének hatása alatt alakultak, még ezt megelőzőleg Ohio-ban és New-Yorkban. A Worcester Béketársasága bizottságának tagja volt Channing, Lowell a költő, Quincy Josia s több kiváló unitárius. Worcester megindított egy folyóiratot: «A béke barátja» címen. 1829-ig ő szerkesztette és mindent fölhasznált, amivel igazolhatta a háború hátrányait s a béke áldásait. Elismert tény, hogy a béketársulatnak «Channing volt az élete és lelke».

Channing kitűnő barátja és lelkész társa, Dr. Ezra S. Gannett, mondotta: a józan ész, a vallás, az evangélium betűje, mind egybehangzóan tiltakoznak a háború ellen. Őt Channing könyve tette valódi békeemberré. Dr. Alger szerint «mind hiáb'ba való kísérlet a háborúval együtt járó nyomor és kegyetlenségről megfelelő fogalmat alkotni. «Ennek a rettentő képe és nagysága túlszárnnyal minden képzeletet és úgy hat, mint egy iszonyu álom.»

Az unitárius hitet valló politikusok között is igen sokan voltak, akik a béke barátai és a háború határozott ellenségei gyanánt szerepeltek. Curtis W. György mondotta: «a mi korunkban nem lehet olyan béke amely nem tiszteletreméltó, sem olyan háború, amely tiszteletre méltó. A nemzet igazi becsülete csak az igazságos cselekedetekben és a nép boldogságában áll, mindezek pedig ellenkeznek a háborúval».

Howe W. Julia, a csak nem régen elhunyt kitűnő költőné, hatalmas mozgalmat indított a béke érdekében 1870-ben a francia-német háború alkalmával. Az anyai méltóság érzete parancsolta neki, hogy szavát fölemelje nővérei között mindenhol, az egész világon. Francia, spanyol, német, olasz és svéd nyelveken bocsátotta ki szövegét. Békegyűlésre hívta össze a nőket s miután kettől sí-

kerrel vezetett New-Yorkban, átment Angliába, sőt Párisba is. Két évig folytatta európai munkáját. Londonban előadásokat tartott s végül a siker koszorújával vonult vissza hazájába. 1907-ben lelkesülve írja: életem célja volt a világ nőinek szervezése a háborúval szemben. Ezt a nők magasabb rendű oktatásával és társaságokba bevonásával kívántam elérni. Az a női nemes hadsereg, amelyet álmoltam s amelyhez intéztem szózatomat, immár megvalósult.

Howe Juliával egyidejűleg jelent meg a békeeszme harcmezején egy lüteményes alak, egy nagy emberbarát, akil csak azért nem nevezhetünk Krisztusnak, mivel a kereszténység ezt a jelzőt a Názáreti számára foglalta le, de minden gondolata, minden cselekedete, minden eszméje és minden szava olyan volt, amelyet a XIX-ik száz fölkenjéi között is csak az mondhatott el oly hatással és annyiszor, aki értette és akarta is, hogy a Jézusnak igaz és hű követője legyen.

D. Hale Everett Edwardról szölok. Unitárius lelkész volt Bostonban. Ezerek hallgatták szószéki beszédeit. Nem eshetett meg egyházi vagy vallási gyűlés anélkül, hogy a «nagy öreget» ne kívánták volna hallani. Az Egyesült Államok azzal tisztelték meg a 90 évet élt csodálatos lelkészt, hogy a senatus, a legfőbb állami testület papjává hívták meg. Lelkipásztori munkássága elbeszélésére órák és napok kellenének, de sem ez, sem philantropikus működése, melyben igazán olyanokat mivelt, amiket csak egy megváltó lélek ér utól, nem olyan nagyjelentésűek, mint az a munka, amilt a világbéke érdekében kifejtett élete utolsó húsz esztendeje alatt.

Aki a világbékeért lelkesedni tud, megérti Dr. Halet s méltányolni fogja, ha ezen a helyen legalább is halvány vonásokban rámutatok, mit vihet ki «nemes szívláng alatt, az elszántság hatalma és az ércakarát.»

Dr. Hale 1871-ben, amikor a német-francia háborúk ontották az emberek vérért, tehát Howe asszonnyal egyidejűleg, bocsátotta ki először lelke villámaint, nem azért, hogy romboljon, hanem azért, hogy tisztítsa meg a levegőt az emberek, sőt az egész világ szeme előtt attól a füsttől és

zürzavartól, amivel a háború fegyverei és patkói megtöltötték. Hogy mily nagyot gondolt s mily merészet akart, mutatja a cím, melylyel első cikkét ellátta: «Európa egyesült államai». Arra a nagy eszmére támaszkodott, amelyet — tévesen — IV. Henriknek tulajdonítottak, hogy a világbékét meg lehet valósítani. Gondolta, hogy talán akadni fog Európában egy nagy és bátor ember, aki főlemeli szavát a sok vérontás és irtózatos pusztítás ellen. Az Amerikai Egyesült Államokat készíti elő a nagy eseményre. «Ha az a nagy férfi, bárki legyen is, kimondja a nagy szót és kibocsátja terveit a nagy összhang megteremtésére, a mi országunk, amely máris olyan sokat tett ezen a téren, nem tehetne-e többet bármelyik országnál, hogy megvalósuljon a magasztos eszme? Államférfiaink előtt, politikánkban, nemzetközi tudományunkban ma nincsen olyan nemes, sőt nincsen olyan nagyértékű tárgy, mint hogy egy nagyszabású történelmi mozzanat megteremtésével biztosítsuk a kereszténység államai között a békét».

Ezt az eszmét soha sem adta föl, de különösen a XIX-ik száz utolsó 15 évében fordította rá hatalmas lelke erejét. Miután Amerikában immár meg volt szilárdulva a béke eszméje, azt akarta elérni, hogy segítsék a világszövetség létrejöttét. Az volt kedvelt eszméje, hogy egy «Állandó békebiróság» szerveztessék. Minden esztendőben többször és több alkalommal predikált a béke mellett. 1889-ben, midőn a nagy Washington elnökké választása száz éves fordulóját ünnepelték, Hale, Washington városban a «XX-ik száz» cím alatt prédikált és kimondotta a nevezetes szavakat: a XX-ik száz a béke fejedelme szavait a nemzetközi életre fogja alkalmazni. Az államférfiak bölcsessége ki fogja találni a nagyszerű megoldást s a katonaság és a nép örömujjongással fogja elfogadni. Nem valamely háború után fog kezdődni, hanem a béke idejében. A hat nagy hatalom valamelyike fogja indítványozni... Ez a nemzet (az Egyesült Államokra gondolt), azt fogja a többi hatalmak elébe terjeszteni, hogy mindenik jelöljön ki egy világhírű jogtudóst, aki a többi öttel együtt, megalkotja a legnagyobb tekintélyű legfőbb biróságot.

Mindent el fognak követni, hogy e bíróságnak meg legyen a tisztelése és becsülése a világ előtt.» Mindaz, amit Dr. Hale 1889-ben részletesen kifejtett egy templomi beszédben, lassanként valósággal megtörtént és törvénybe is foglaltatott. De mielőtt e nagy világsoda bekövetkezett volna, Dr. Hale szüntelen folytatta a buzdító, sőt izgató munkáját. Amerikában szervezték a béke kongresszust. Belevonták az összes államokat. 1895-től kezdve évről-évre megtartották a békekonferenciákat, melyeken Dr. Hale állandóan részt vett. Lángoló beszédei (Mohonk Addresses 1910) a békemozgalom gyöngyei. Már 1895-ben határozzák az ő indítványára, hogy a konferencia elnöke hívja föl Ausztria, Anglia, Franciaország, Német- és Oroszország kormányait, hogy egyesüljenek az Egyesült Államokkal egy legfelsőbb állandó bíróság szervezésére, amelynek elejébe terjesztendők lesznek időről-időre azok a kérdések, amelyek a hatalmak között fölmerültek.

Az volt a terve, hogy az állandó bíróság időről-időre összejön a világ különböző városaiban. Meg volt győződve, hogy határozatainak ellenállhatatlan nagy súlya lenne.

Ugyanakkor megindult a mozgalom, hogy az Egyesült Államok és Nagybritánia lépjenek szövetségre. Az első kísérlet 1897-ben nem sikerült. Dr. Hale a mohonki konferencián indítványt fogadtat el, melyben az Egyesült államok népe nevében sajnálatukat fejezik ki és sürgetik, hogy a kísérletezés tovább folytattassék, sőt vonják be Franciaországot, Dániát, Németországot, Ausztriát, Belgiumot, Olaszországot és Svájcot.

Nagybritánia és az Egyesült Államok megkötötték a szövetséget, de az már az orosz cár dicsősége volt, hogy a hágai békekonferencia létrejött. 1889-ben II. Miklós cár a hatalmakhoz levelet intézett, melyben ugyanazt fejezi ki, amit az idealista apostoloktól már száz éve hallunk: «Az egyetemes béke fenntartása és az összes nemzeteket sújtó túlzott fegyverkezések lehető csökkentése a mai viszonyok közepette az egész világ részére oly nagy feladat, melyre valamennyi kormány törekvéseinek irányulnia kellene».

Ugyanazon vonalon haladnak, amelyet Dr. Hale mu-

talott. Szervezni akarták az állandó nemzetközi választott bíróságot.

Említésre méltó, hogy a cár felhívására egy unitárius egyházközség (Ohioból) küldötte meg az első üdvözlést. Dr. Hale így nyilatkozott: Olyan volt a hatás, mint a mikor felhőtlen tiszta égről sujt le a villám, midőn aug. 24-én a világ meghallotta, hogy a cár levelet intézett az államokhoz a béke megóvása érdekében». A béke izig-vérig lelkes apostola most már hiszi, hogy a legcinikusabb közember is észretér s állálja, hogy a békemozgalom a világ legfontosabb eseménye. Neki joga volt ujjongani, mert ő már tízenhárom államot járt be, hirdetni a nagy eszmét. Éles gúnyjal emlékezik vissza, hogy mindenütt csak az apró verebek csiripoltak ellene, mert a gondolkozó és iránytadó emberek mindig és mindenütt helyeselték, óhajtották megvalósítását.

Minek köszöni az Egyesült Államok Amerikája, hogy a világ legerősebb és leggazdagabb birodalma lett? Annak, hogy már 1789-ben megegyezett 13 állam, hogy peres ügyeiket egy állandó bíróság elébe viszik. Ennek köszönhették, hogy a polgári háború egyetlen belháborújok volt.

Ez az ideálista lelkész jó idővel halála előtt a következő emlékezetes szavakat mondotta: «Ha háborúra készülsz, meg fogod kapni és ha békére készülsz, meg fogod kapni azt is s mennyivel olcsóbb és érdemesebb dolog békére készülni, mint háborúra. Nemsokára szégyene lesz bármely mivelt államnak, ha hadügyi államtitkára lesz s nem lesz békeügyi. Nagy megnyugvására szolgált, hogy Taft a mostani elnök (1912), amikor hadügyi államtitkár volt, kifejezte mennyire nem tetszett neki ez a cím. Örvendetes, hogy Angliában a «Hadügyi osztály» helyébe «a nemzet-védelmi osztály» beállítását tervezték.

Számtalan jó ügyben lett a Dr. Hale neve irányt jelölő és lelkesedést ébresztő vezető név, de -- életrajz-írója, E. D. Mead szerint -- semmi sem szerzett neki nagyobb dicsőséget, mint az a husz évi nemes harc, amelylyel megakarta győzni a világot arról, hogy a béke nemesak szükséges, hanem lehetséges is.

Dr. Halenek Angliában igazi hasonmása volt a béke szolgálatában Stead író és hírlapíró, aki a Titanic katasztrófájának lett áldozata a jelen év tavaszán. Fejedelmet megillető országos fájdalommal és részvétellel emlékeztek meg róla, mert hazájában életében lelki-lesti ereje legjavából árasztotta szét a szép és lelkesítő gondolatokat.

Élete és gondolatai az ifjuságnak irányítóul, felnőtteknek például szolgálhatnak most és még hosszú évek múlásával is. Csak egy pár irányeszméjére mutatunk rá.

«Egész életemben szenvedélyes hirdetője voltam a békének, nem annyira azért, mintha ettől vártam volna a bajok végleges megszüntetését, hanem mert olyan eszményi célnak tekintetem, amely nagyon elősegíti az európai Egyesült Államok megteremtését. Ő is egy fő bíróságra kívánta bízni a fölvetendő ügyek elintézését.

Steadnak a munkássága azért érdekel minket kiválóképpen, mert Európának minden nevezetesebb újabb mozzanatában részt vett irányadó véleményével és izgatásával. Szerinte nem a haderő eltörlése a főcél, hanem ennek az erőnek a törvény oltalmára és az anarkia elnyomására fölhasználása. Az európai koncert érdekében senki sem írt többet. A törökökkel szemben a 70-es években az európai nagyhatalmak erejét arra igyekezett irányítani, hogy a művelődés követelményeinek megfelelően járjanak el alattvalóikkal. Gladstonet ő bírta rá, hogy Beaconsfield meggátolja az Oroszország mellett a törökök elleni föllépésben. Az afrikai rabszolga népek felszabadítása és békés fejlődése érdekében hatalmas és sikeres munkát fejtett ki.

Dr. Hale-lel egy irányban haladva küzdött az angol nyelvű népek egyesítésére, ami aztán a békeszövetségre vezetett.

Ha egyébiránt nem is, de azért Magyarország és az egész Európa hálájára érdemes, hogy amikor Boulanger Európát egy világháború veszedelmével fenyegette, Stead elutazott III. Sándor cárhoz és a nagy cár Európa békéjének védője lett. Ázsia békéjét is ily módon biztosította azal, hogy a két nagyhatalom Anglia és Oroszország között az ellentéteket békés kiegyenlítésre segítette. Hasonlóan

szép szerepe volt Délafrikában, de sajnos nem sikerült legyőzni a Jingoismust és kilört a kegyetlen bur háború.

1898-ban, midőn a cár kibocsátotta békekiáltványát, Stead is mint Hale, halártalan örömben volt, és most már még nagyobb erővel s több reménységgel folytatta munkáját. Résztvett abban az országos mozgalomban, a melynek jelszava volt az afrikai háboru alatt: *«Szüntesd meg a háborút!»*

1907-ben a hágai konferenciát megelőzőleg óriás munkát fejtett ki, hogy a hatalmak hozzájáruljanak ahhoz, hogy minden állam köteleztessék béke-budget készítésére, továbbá, hogy minden államot, amely a béke-bíróság kikerülésével háborút kezd, interdictum alá kell vetni. Európa összes nagy államait beulazta, Budapestet sem kerülve ki, hogy az államfőkkel értekezzen. A kisebb államok örömeit csallakoztak, de Ausztria és Németország hallani sem akartak róla.

Midőn a hágai konferencián azt hallotta, hogy a tanácskozások eredménye csekély voltát azzal okolták meg, hogy a népek közhangulata nincs elkészülve a békére, indítványozta, hogy a konferencia küldje ki 12 tagját, hadd járják be a világot és informálják a népet. A Nobeldíjat akarta erre a célra fölhasználni, de nem vihette keresztül az eszmét közbejött akadály (fia halála) miatt. 1911-ben a török-olasz háboru ellen tett kísérletet. Kétszer utazott Konstantinápolyba és követelte, hogy vigyék béke-bíróság elébe az ügyet. Megegyezésre jutott. A törökök követséget szerveztek Európa államaihoz. Stead Angliát megnyerte, de azalatt kitört a marokkói zavar és még ma sincs vége az olasz-török pusztításnak. (1912 szept. hó).

Stead egy személyben a legnagyobb ideálista és a legrealisabb politikus volt. Egy francia barátja halála alkalmával azt írta: Stead-et a hírlapírók királyának tekintették. Senki sem érdemelte meg jobban a címét. Minden országból sereglettek hozzá, hogy védje meg igaz ügyöket. Még az uralkodók sem röstelték kikérni tanácsát.

Nevezetes, hogy nagy eszméi megvalósításáért tekintélyes vagyonát is fölláldozta. A hágai konferencia érdekében kifejtett buzgóságát a cár megakartja jutalmazni,

s miután semmi érdemrendet nem fogadott el, költségei megtérítésére gondolt. Visszautasította.

Az ő lelke — írja francia barátja — az isteni és emberinek legszebb visszatükröződése volt. Mindnyájan emlékezünk, hogy a Titanic katasztrófájánál ő irányította a férfiakat arra, hogy a nőket, gyermekeket és gyengéket mentsek meg. Maga hősiessen várta be a szörnyű halált.

Egy unitárius vonatkozású, de általános jellegű szép eseményről még szólnom kell egy szót. 1905-ben a genfi nemzetközi vallásügyi konferencia, amely Servet halálát kiengesztelni igyekezett, az amerikai államok elnökét meleg üdvözléssel kereste föl, midőn kieszközölte a Japán és Oroszország közötti békét.

A berlini konferencia (1910), már kijelöli a vallás helyét a békemozgalom körében és készíti az útát. Ez a konferencia előkészítette a föltételeit egy állandó ítélőszéknek, hogy azután a hadiköltségek leszállíttassanak.

Az itt elmondottak csaknem kivétel nélkül mind az unitárius evangélium hatása alatt történtek, tehát az utolsó száz esztendőben dicséretre méltóan kivettük részünket az előkészítő munkából.

Ez rövidbe foglalt halvány képe a világbéke érdekében ez ideig tett kísérleteknek. Sok megkapó és lelkesítő jelenet fordul elő ebben az isteni színjátékban. A hitellent gondolkozóvá, a kételkedőket reménykedővé teszi. Még a közömbös, önző, mának élő fásult lélek is mond legalább ennyit: bizony jó volna, de... De tényleg nagyon messze vagyunk még a világbéke megvalósulásától, mert lám a mi nagyhatalmu egyesült monarchiánk és még hatalmasabb szövetségesünk, Németország nem akar nekünk hallani róla. Az orosz cár a nagy indítvány után lépett háboruba Japánnal, Anglia azóta verte le a burokat, s a hármasszövetség déli tagja a mai napon is háborút folytat Tripolis miatt. Mi pedig bekebeleztük Boszniát és Hercegovinát.

Bizony bőven van még tennivaló. Hol kell kezdeni a nagy munkát? Itthon, magunk között és valahol ketten vagy hárman együtt vagyunk. Más szóval minden-

kinek részt kell venni a nagy és szent munkában. Ha egészen ideális nézőpontból tekintjük a kérdést: mint keresztényeknek hitelveink és erkölceink parancsolják: tedd szabályodat hűvelyébe. Mint polgárok és hazafiak csakis a békétől várhatjuk boldogulásunkat. A háború soha sem volt jó, a béke soha sem volt rossz, ezt mondotta Franklin. Mi nagyon jól tudjuk, hogy a háború félelme, vagyis a fegyveres béke irtózatossá teszi az áldozatot kíván. Nem is kell, hogy ropogjon a puska, dörögjön az ágyú, életünk, vagyonunk áldozat e kegyetlen moloch oltárán. Nézzünk csak szembe tártongó és mindent elnyelő szörnyű képével. Vérünk elhűl, agyunk működése megáll, olyan mértéktelen és kegyetlen teher az országokon, a népeken, az egész világon.

Tekintsünk végig egy pár adatot. Az európai öt nagy világhatalom hadügyi költsége így áll:

	1811-ben elköltött a hadseregre:	hadi- tengerészetre	Összesen:
Ausztria-Magyarország	367,565.000	68, 655.000	436,220.000
Franciaország	938,160 000	416,430.000	1.354,590 000
Németország	1.019,690.000	572.540.000	1.592,100.000
Nagybritannia	694,000.000	1015,100.000	1 709,100.000
Oroszország	1.328,210.000	270,640.000	1.598,850.000

A hadseregek létszáma békeállapotban:

	Létszám:	Egy főre esik kiadás:
Ausztria-Magyarország	396.600	930 K
Franciaország	582.000	1010 K
Németország	626.000	1630 K
Nagybritannia	262.000	2650 K
Oroszország	1,250.000	1095 K (bizonytalan).

A népességre esik költség fejenként:

Ausztria-Magyarország	8.50
Franciaország	35.—
Németország	24.50
Nagybritannia	38.—
Oroszországban	10.—

A kiadás emelkedése 30 év alatt: 1881—1911.

Ausztria-Magyarország	105,310.000
Franciaország	573,880.000

Németország	1,079,685.000
Nagybrittania	1,077,620.000
Oroszország	1,079,445.000

Az adósság emelkedése 30 év alatt volt:

	1881.	1891.	1901.
Auszt.-Magyarország	8.039,000.000	14,574.380.000	16,099,350.000
	1911.		18,051,945.000
	1911-ben több mint 1881-ben		10,022.945 000
Franciaország	31,432,175.000	" " "	11,570,140.000
Németország	15,120,790,000	" " "	5,901,770.000
Oroszország	22,535,355 000		16,410,355.000

Ma a haditeher 165 %-kal nagyobb, mint ezelőtt 30 évvel:

	Évi kamatfizetés 1911 :	Kifizetett kamat 30 év alatt
Ausztria-Magyarorszáé	722,450.000	17,509,500.000
Franciaország	215,405.000	33,814,725.000
Németország	200,145.000	2,636,325.000
Oroszország	625.790.000	16,932,500.000

A New-York Heralddal azt kérdezzük: melyik emberi agy tudja megmérlegelni egymilliárd nagyságát? Hány ember tudja, hogy a Kr. születése óta alig múlt el több egy millió percnél, s hogy az egész emberiség száma ma is csak mintegy másfélezermillió?

Még csak azt vegyük figyelembe, hogy Ausztria-Magyarország összes vagyonértéke: 125 milliárd korona, az adóssága ennek $\frac{1}{7}$ -e.

Hazánkban a békemozgalom nem régi keletű. 1888-ig vihető vissza, midőn Hodgson Pratl nálunk az első értekezletet tartotta Budapesten. A magyar békeegyesület 1894-ben alakult meg Berzeviczy Albert elnöklete alatt. Jókai Mór tartott beszédet. 1896-ban az interparlamentáris konferenciát Budapesten tartották. Jókai Mór lelkes apostola volt. Szép szónoklataival támogatta. De már jóval előbb megkezdette a propagandát, midőn az Egy az Istenben, az unitárius Manassessel elkerülteti a fegyverfogást. Ezzel bevezette a magyar unitáriusokat is a béke apostolai közé. A mi minden szépért lelkesülő Perczelné Kozma Flóránk ebben is fölemelte szavát.

IV. A *mi teendőink* ezek után könnyen kijelölhetők. Az unitárius lelkészi az evangélium, a keresztyény vallás

szelleme arra kötelezi, hogy alkalmas és alkalmatlan időben a béke hírdetője, apostola s ha kell mártírja legyen.

A főadat szép és háládatos, mert csak jó származik belőle. Könnyű lelkesedni és tenni mellette, mert a családot, az egyházközséget és a hazát is csak béke idejében lehet szépen és eredményesen vezetni.

A béke szelleme az iskola falai között kell, hogy hajlékot találjon. Csak úgy és akkor számíthatunk a béke diadalára, ha a jövő nemzedékek lelkét megtöltjük azzal a gondolattal, hogy a művelődéssel ki kell szorítani az ember lényéből mindazokat a hajlandóságokat, amelyek az állatias vadság maradványai. A gondolkozást meg kell változtatni, az emberi méltóságot, a becsületet nem a kardtól, sem nem a golyótól kell függővé tenni, hanem a jól iskolázott erkölcsi érzéstől. Nem az a fő, hogy az ejtett sérelmet megtudjuk-e torolni, vagy boszulni, hanem az, hogy a sértést ki tudjuk-e kerülni? A bűlestől meg kell tanulni és az ifjúság vérébe be kell oltani, hogy nem az a nagy, aki le tudja dönteni a várfalakat, hanem az, aki le tudja győzni önmagát.

Az iskolából a társadalomba, onnan a kormányzókhöz és uralkodókhöz, szóval mindenhová a béke üzeneteit kell küldeni és a béke válaszát kell kérni és várni. Ha az iskolák és az egyházak az utóbbi negyven év alatt ilyen irányban elvégezték volna teendőiket, ma nem kellene roskadoznunk a háború félelme miatt vállainkra rakott iszonyú katonai terhek alatt. Mihelyt megváltozik a nép gondolkozása, azonnal tehetetlenné válik a hadvezérek harcias kedve.

Mihelyt fölemeljük a polgári becsület tekintélyét, mihelyt a közfelfogásba átmegy az a tudat, hogy először a polgár, s csak azután a katona, mert minden katona a polgár gyermeke, mihelyt a katona átlátja, hogy ő a haza védelmére és biztonságára van rendelve, hogy ő az élő várfal a polgárok lakóháza körül, tehát hogy egyenesen és kizárólag közszolgálatra van rendelve, azonnal megkezdődik a világbéke munkája ott is, ahol eddig akadályozták.

Vége van már annak, hogy csak harci vitézségért

osszanak érdemeiket. A jól végzett munka után a társadalomban kivívott becsületre kell pályáznia mindenkinek.

A katonai szolgálat rövid idő alatt egészen új jelentőséget fog kapni. Csalódnak, akik azt hiszik, hogy a katonai létszámot és a hadiköltségeket kell emelni.

A XX-ik száz természetes fejlődésénél fogva éppen úgy kifogja lökni testéből ezt az idegen elemet, mint az ép test felszine a beléütődött szálkát, mely nem tartozik lényegéhez, mert ellenkezik természetével.

A világbéke közelg. Önkénteseket toborz seregébe. Magyarországon, s minden országban vannak már szövetségesei. A szerencsés Amerikában *Ginn Edwin* egyedül évenként egy negyedmillió koronát áldoz az eszme terjesztésére és szervezte «A világbéke alapítványát», (World Peace Foundation), amelyhez *Carnegie* ötvenmillió koronával járult, s közelebbről *Mead Edwinnel* a keleti országokat beútaztatta s hatalmas agitációt fejtett ki a szent eszme mellett.

Egyházi Főtanácsunk 1910-ben (109. jk. sz.) kimondta, hogy a béke érdekében szükségesnek tartja, hogy szószékeinkről is hirdettessék, s a béke érdekében támogatását szives készséggel följánlotta.

Miután Magyarországon kitűnő harcosai vannak már Berzeviczy Albert, Apponyi Albert, Kemény titkár és többek személyében, mi járt úton indulhatunk el. De ha megfigyeljük első apostolunk, Dávid Ferenc intelmeit is, bizony a békességre, tűrésre, a megbocsátásra és az emberszerepre kell törekednünk, s ezek a világbéke föltételei.

Csak képzeljük el, mit nyerne a kereskedelem, ipar, a tudomány, a közigazdaság, az irodalom; s a népjólét, ha a hadiköltségekre legújabbán követelt 400 millióból évenként csak ötvenmilliót fordíthatnánk ezekre az emberi intézményekre.

Be fog következni ez is, ha ma nem, holnap, csak föl a béke lobogóját; szervezkedjenek az összes iskolák, az összes társadalmi intézmények és meg lesz a béke a fő'dön a jóakarató emberek között, mert állátják, hogy a béke fönttartására nem kellene milliárdok. Állátják, hogy ha egyelőre a hadügyre fordított állami költséget a köz-

oktatásügyre, s a közoktatásügyit fordítják hadügyre: a háborúk megszűnnek, a béke helyre áll, s a közműveltség és jóllét nemis álmodott magaslatra fog fölemelkedni. Hazánk népe s az egész emberiség gazdag és boldog leend!

(Mióta ez a felolvasás megtartatott, a kegyetlen keleti háború a törökök ellen véghez vitte borzalmas pusztításait s a kettős monarchia már ráköltött 600 milliót készpénzben s ki tudja mennyit munkaerőben.)

A törvényről.

Irta: Györfi István.

A Jahvizmus három korszaka különös tekintettel a Judaizmusnak a fogság alatti keletkezésére és fejlődésére.

A teológiának, mint tudománynak a keretében, az utolsó évtizedek alatt a legszembeötlőbb helyet egy újnak mondható tudományág foglalta le: »az összehasonlító vallástank«. A feladata, a jelentősége, hogy mily lényeges, e helyen csak annyiban említhetjük fel, hogy jeles pedagógusok már rég egyetemi tanszéket kívánnak e tárgyunk szervezni, még hazánkban is. Tárgyunkat illetőleg meg éppen nélkülözhetetlen lenne az összehasonlító vallástank segítségével. Ennek a tudományágnak köszönhetjük ma főképpen, hogy az ótestamentomi héberek életéről, vallási felfogásáról egy többé-kevésbbé tökéletes képet alkothatunk magunknak. Ez pedig annyival inkább lényeges reánk keresztényekre, mert az egy istenség gondolata éppen a héberek vallásában érte el legfejlettebb formáját a Krisztus előtti időkben illetőleg. Babona, előítélet, tekintély elve elenyésztek s mi a történelem fényében ki-sérhetjük végig a bibliai zsidót Mózesstől — Nehemiásig. Megtanuljuk: a zsidónak nem volt vallása, törvénye volt. Az ókor törzsi állapotban élő népeinek, mint a hébereknek is a vallása össze volt forrva a magán- és közéletével. Vallása volt a társadalmi és magán életének a szabályozója. Így az úgynevezett bibliai törvénykönyvek nem szoros értelemben vett jogi dekrétumokat tartalmaznak. Tartalmazzák Jahvéh rendeleteit, parancsait, melyek értelmében minden embernek az előírt rendelkezést betölteni annál inkább érdekében állott, mert a legfőbb biróság nem a királyi kuria, hanem maga Jahvéh volt. A törvénykönyvek ezek szerint Jahvéh és népe viszonyát szabályozzák. A héber élet középpontja Jahvéh volt és művelődésük fokozatos fejlődése a Jahvéh imádásának liz-